

Aleksandra Buda
(Uniwersytet Rzeszowski)

ORCID: 0009-0006-1847-5049

Przymusowe małżeństwo w prawie międzynarodowym

Forced marriage in international law

ABSTRACT

The article addresses the issue of forced marriage in the context of international law. It presents the definition of forced marriage and the most significant acts of international law, such as the Convention on Consent to Marriage, Minimum Age of Marriage, and Registration of Marriages, or the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. These acts set standards for combating this issue. Additionally, the article includes key statistics reflecting the scale of the problem. The matter of recognizing forced marriage as a crime against humanity by the Special Court for Sierra Leone in the Appeals Chamber judgment of February 22, 2008, concerning AFRC leaders, is also mentioned. The conclusions in the summary point to the necessity of further action to strengthen protection against forced marriages, with a particular focus on the role of states in legislative and educational initiatives.

Keywords: forced marriage, crimes against humanity, human rights, Special Court for Sierra Leone

Wstęp

Przymusowe małżeństwo (tłumaczone również jako wymuszone, *ang. forced marriage*) należy zdefiniować jako związek małżeński, w którym co najmniej jeden z przyszłych małżonków jest w jakikolwiek sposób zmuszony do jego zawarcia wbrew własnej woli. Wywieranie przymusu przybiera różne formy, w szczególności takie jak przemoc fizyczna, seksualna, psychiczna,

stosowanie manipulacji emocjonalnej. W skrajnych przypadkach dochodzi do tzw. honorowych zabójstw. Wskazuje się, że pandemia COVID-19 znacznie wpłynęła na czynniki leżące u podstaw wszelkich form nowoczesnego niewolnictwa, w tym przymusowych małżeństw, które często mają podłoże ekonomiczne. Powszechna niestabilność społeczno-gospodarcza spowodowana pandemią, zwiększone bezrobocie na świecie, zadłużenie oraz wzrost skrajnego ubóstwa po raz pierwszy od dwóch dekad – to wszystko sprawiło, że przymusowe małżeństwa stały się bardziej powszechne. Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka przymusowego małżeństwa z uwzględnieniem danych statystycznych występowania zjawiska, przedstawienie najważniejszych aktów prawa międzynarodowego odnoszących się do zagadnienia a także problematyka uznania przymusowego małżeństwa za zbrodnię przeciwko ludzkości w świetle orzecznictwa Sądu Specjalnego dla Sierra Leone. Problem ten dotyka społeczności na całym świecie, może dotyczyć mężczyzn i kobiet, choć niewątpliwie kobiety częściej mierzą się z wymienionymi formami nacisku. Należy odróżnić przymusowe małżeństwo od aranżowanego małżeństwa (ang. *arranged marriage*)¹, rodzaju związku małżeńskiego przeważnie kojarzącego się z kulturą Indii. Aranżowane małżeństwo polega na zaangażowaniu rodzin przyszłych małżonków (zazwyczaj rodziców) w proces wybierania partnerów dla swoich dorosłych dzieci, które jednak mają nieskrępowaną swobodę w wyrażaniu swojego sprzeciwu. Aranżowane małżeństwo nie może zatem zostać uznane *a priori* za małżeństwo przymusowe, chyba że rodziny przyszłych małżonków stosują przytoczone formy przemocy w celu wymuszenia zawarcia związku małżeńskiego. Szczególną formą przymusowego małżeństwa są małżeństwa dzieci, które mają miejsce gdy co najmniej jedna ze stron nie ma ukończonych 18 lat².

Istotne w kontekście przymusowego małżeństwa jest również pojęcie zgody, która powinna być pełna, swobodna i świadoma. Cechy zgody możemy także wyinterpretować z przepisów Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego traktujących o przesłankach unieważnienia małżeństwa³. Za całą pewnością osoba składająca oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński powinna być w stanie świadomie wyrazić swoją wolę. Nie może dochodzić do żadnych zakłóceń w tej kwestii. Oświadczenie nie może być opatrzone błędem co do tożsamości małżonka. Ponadto oświadczenie nie może być złożone pod wpływem groźby.

---

¹ *What is forced marriage?* [https://assets.publishing.service.gov.uk/media/63f8e91de90e0740d987d895/what_is_forced_marriage_0223.pdf [dostęp: 13.01.2024 r.], s. 3.

² *Child and forced marriage, including in humanitarian settings* [https://www.ohchr.org/en/women/child-and-forced-marriage-including-humanitarian-settings, [dostęp: 13.01.2024 r.].

³ Art. 15¹ Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809).

W takiej sytuacji możliwość żądania unieważnienia małżeństwa przysługuje małżonkowi, który złożył oświadczenie o wadzie, jednak musi to uczynić w ciągu sześciu miesięcy od ustania obawy wynikłej z groźby lub w każdym przypadku po upływie trzech lat od daty zawarcia małżeństwa. Zgodnie z art. 22 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego powództwo o unieważnienie oraz ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa może wytoczyć także prokurator. Są to rozwiązania odpowiadające standardom wyznaczonym przez poszczególne akty prawa międzynarodowego.

Statystyki i dane dotyczące przymusowych małżeństw

Przymusowe małżeństwa stanowią nie tylko naruszenie podstawowych praw człowieka, ale także poważne wyzwanie dla społeczności międzynarodowej. Statystyki dotyczące skali problemu są często niekompletne. Proceder ten bywa ukrywany a ofiary niechętnie mówią o swoich doświadczeniach, często ze względu na zagrożenie ostracyzmem ze strony bliskich lub obawy o własne zdrowie lub życie. Jednak dostępne dane wskazują na alarmującą skalę problemu. Organizacje humanitarne podają, że każdego roku miliony osób na całym świecie, są zmuszane do małżeństwa wbrew swojej woli. Szacuje się, że blisko 22 miliony ludzi zostało zmuszonych do zawarcia małżeństwa w 2021 roku⁴. Wskazuje to na wzrost liczby ofiar tego procederu o 6,6 mln osób względem poprzednich lat. Prawie dwie trzecie wszystkich przymusowych małżeństw, ma miejsce w Azji i na Bliskim Wschodzie. Występują także w Afryce, Europie i Azji Centralnej. Kiedy uwzględnimy populację w każdym regionie odsetek małżeństw przymusowych jest najwyższy w państwach arabskich (4,8 na tysiąc mieszkańców). Ponad dwie trzecie osób zmuszonych do zawarcia małżeństwa to kobiety⁵. Trzy na pięć osób uwikłanych w małżeństwo przymusowe stanowią osoby z krajów rozwijających się, niemniej jednak 26% przymusowych małżeństw występuje w regionach o wyższych lub średnio-wyższych dochodach. Za zdecydowaną większość przypadków przymusowych małżeństw odpowiedzialni są członkowie rodziny. Najwięcej sytuacji, w których zgłaszane jest zawarcie małżeństwa pod przymusem, to wynik działań rodziców (73 %) lub innych krewnych (16 %).

Raport *Global Slavery Index 2023*, opublikowany przez *Walk Free Foundation*, zawiera informację na temat różnych form współczesnego niewolnictwa, a samo pojęcie definiowane

---

⁴ Global Slavery Index 2023 [<https://cdn.walkfree.org/content/uploads/2023/05/17114737/Global-Slavery-Index-2023.pdf>, dostęp: 13.01.2024], s. 3.

⁵ Global Estimates of Modern Slavery Forced Labour and Forced Marriage, Executive Summary, [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipecc/documents/publication/wcms_854795.pdf, dostęp 13.01.2024 r.], s. 12.

jest szeroko⁶. Autorzy raportu dzielą współczesne niewolnictwo na: niewolnictwo i praktyki podobne do niewolnictwa, pracę przymusową i handel ludźmi⁷. Przymusowe małżeństwo zaliczane jest do pierwszej kategorii, podobnie jak zjawiska dzieci-żołnierzy oraz *debt bondage*. Państwami, które znajdują się w ścisłej czołówce pod względem rozpowszechnienia wszelkich form niewolnictwa są Korea Północna, Mauretania, Erytrea, Arabia Saudyjska, Turcja, Tadżykistan, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Rosja, Afganistan i Kuwejt⁸. Autorzy raportu podkreślają konieczność walki z problemem wymuszonych małżeństw poprzez podejmowanie zdecydowanych i skutecznych działań ze strony społeczności międzynarodowej.

Zjawisko ma miejsce także w krajach europejskich, skupiających duże grupy imigrantów z krajów rozwijających się. Należy do nich Wielka Brytania, gdzie odnotowuje się przypadki wymuszonych małżeństw lub prób ich zawarcia. Podkreśla się, że nie jest to problem związany z jednym konkretnym krajem, kulturą czy religią. Zgodnie z danymi dostępnymi na rządowej stronie internetowej, Jednostka ds. Małżeństw Przymusowych (ang. *Forced Marriage Unit, FMU*), w 2022 roku udzieliła porad lub wsparcia w 302 przypadkach związanych z możliwym przymusowym małżeństwem lub możliwym okaleczaniem żeńskich narządów płciowych⁹. W 2022 r. 235 przypadków dotyczyło ofiar płci żeńskiej (78%), a 67 przypadków dotyczyło ofiar płci męskiej (22%). Jak więc widać również na podstawie danych FMU, problem ten dotyczy w większości kobiet, choć mężczyźni także padają jego ofiarami – najczęściej ci borykający się z problemami ze sprawnością umysłową. Jeżeli chodzi o wiek osób, których dotyczyły sprawy, najczęściej (26%) miały one od 18 do 21 lat. Z kolei 16% spraw dotyczyło spraw osób w przedziale wiekowym 16-17 lat, a 14% stanowili małoletni do 15 roku życia. Kolejno 15% przypadków dotyczyło osób w wieku od 26 do 30 lat, a 12% – osób w wieku 31 lat i starszych. W 4% przypadków wiek osoby, której dotyczyła sprawa był nieznany. Raport zawiera także dane dotyczące obywatelstwa. W 224 przypadkach stanowiących 74 % ogółu sprawa dotyczyła obywateli Wielkiej Brytanii (z uwzględnieniem posiadaczy podwójnego obywatelstwa), w 56 przypadkach sprawa dotyczyła obywateli innych państw (19 %). W 22 przypadkach obywatelstwa nie udało się ustalić (7 %). Ponadto wyszczególniona została grupa państw, z którymi najczęściej sprawa

---

⁶ Ada Michalak, *Raport: na świecie rośnie zjawisko niewolnictwa. W czołówce jeden kraj z Europy*, [https://sukces.rp.pl/spoleczenstwo/art38544861-raport-na-swiecie-rosnie-zjawisko-niewolnictwa-w-czolowce-jeden-kraj-z-europy, dostęp: 13.01.2024 r.] .

⁷ Global Slavery Index 2003, s. 9.

⁸ Global Slavery Index 2023, s. 3.

⁹ Forced Marriage Unit Statistics 2022, [https://www.gov.uk/government/statistics/forced-marriage-unit-statistics-2022/forced-marriage-unit-statistics-2022, dostęp: 13.01.2024 r.] .

była związana, mianowicie w których miałyby nastąpić (lub nastąpiło) zawarcie przymusowego małżeństwa lub z którego pochodzą małżonkowie lub jeden z małżonków. Na pierwszym miejscu znalazł się Pakistan, kraj związany z blisko połową zgłaszanych spraw (49% ogółu), na drugim miejscu Bangladesz (14 %), na trzecim Indie (7%), następnie Afganistan, Wielka Brytania, Irak, Somalia. Bywały też przypadki, gdzie nie było możliwe zidentyfikowanie państwa związanego z przedmiotem sprawy. Przyczyny takiego stanu rzeczy są bardzo różne. W większości przypadków osoba przymuszana jest do małżeństwa z obywatelem kraju swojego pochodzenia, aby zapewnić mu legalny pobyt w Wielkiej Brytanii.

Przymusowe małżeństwo a prawo międzynarodowe

Sytuacja kobiet w prawie międzynarodowym w kontekście problematyki przymusowego małżeństwa uwzględniona jest w kilku międzynarodowych konwencjach. Zgodnie z Uzupełniającą konwencją w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, państwa będące stronami zobowiązują się do wyeliminowania takich praktyk jak zmuszenie kobiety do zawarcia małżeństwa lub przekazania jej przyszłemu małżonkowi, jego rodzinie lub osobom trzecim, w zamian za wynagrodzenie uiszczone w pieniądzu lub naturze. Podobnie małżonek kobiety i członkowie jego rodziny nie mają prawa decydować o losie kobiety poprzez przekazywanie jej innym osobom w zamian za otrzymanie wynagrodzenie lub inny sposób. Dodatkowo, w wypadku śmierci męża kobieta nie może być przekazana jako część spadku¹⁰. Konwencja ta jednoznacznie potępia brak uznawania podmiotowości kobiet w zakresie decydowania o wyborze małżonka. Wskazuje na niebezpieczeństwo skutków takiego stanu rzeczy – kobieta zmuszona do małżeństwa wbrew własnej woli doświadcza niewyobrażalnego naruszenia godności i wolności osobistej. Może się stać ofiarą handlu ludźmi, kiedy małżonek, członkowie jego rodziny lub osoby trzecie, będą wykorzystywać jej niekorzystne położenie by zmuszać ją np. do prostytuowania się. Państwa, które zdecydowały się przystąpić do niniejszej konwencji, zobowiązały się między innymi do ustalenia odpowiedniej dolnej granicy wieku zawierania małżeństwa oraz prowadzenia odpowiednich rejestrów małżeństw¹¹. Tożsame ustalenia zawarto w Konwencji w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw, zgodnie z którymi „*małżeństwo nie może być prawnie*

---

¹⁰ Art. 1 c) iii) Uzupełniającej konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, podpisana w Genewie dnia 7 września 1956 r. (Dz. U. z 1963 r. Nr 33, poz. 185).

¹¹ Art. 2 Uzupełniającej konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa.

*zawarte bez pełnej i swobodnej zgody obu stron; zgoda ta powinna być przez nie wyrażona osobiście, po należytych podaniu do wiadomości publicznej i w obecności właściwej władzy, przed którą małżeństwo ma być zawarte, oraz świadków, zgodnie z przepisami prawa*¹². Działania te należy uznać za racjonalne w walce w wymuszonymi małżeństwami. Ustalenie odpowiedniego progu wiekowego może pomóc w ograniczeniu sytuacji, w których zbyt młody wiek małżonka wpływa negatywnie na jego decyzyjność i niezależność. Często osoby młode są wykorzystywane ze względu na swoje gorsze położenie ekonomiczne i społeczne, pozostając pod wpływem oraz presją rodziny. Natomiast po osiągnięciu odpowiedniego wieku, a przy tym odpowiedniego poziomu dojrzałości, są w stanie podejmować decyzje w sposób znacznie bardziej niezależny. Prawdopodobieństwo, iż padną ofiarami przymusowego małżeństwa znacznie się zmniejsza. Z kolei prowadzenie rejestrów małżeństw umożliwia państwu kontrolowanie i monitorowanie zawieranych związków. Można w ten sposób skuteczniej identyfikować przypadki przymusowych małżeństw, wykrywając te, w których dochodzi chociażby do naruszenia odpowiedniego progu wiekowego.

Prawodawca międzynarodowy zwraca uwagę, iż małżeństwo stanowi szczególny rodzaj stosunku prawnego, z którego wynikać mogą pewne formy dyskryminacji. Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet zawiera wytyczne mające na celu wyeliminowanie wszelkich form dyskryminowania wynikających z małżeństwa i innych stosunków rodzinnych. Zgodnie z nimi kobiety i mężczyźni mają równe prawo w zakresie zawierania małżeństwa i możliwość swobodnego wyboru małżonka. Ujęta została zasada równości małżonków, zarówno w zakresie ich małżeńskich jak i rodzicielskich praw oraz obowiązków, w tym „równe prawa w zakresie swobodnego i świadomego decydowania o liczbie dzieci i odstępach czasu między ich narodzinami oraz w sprawach dostępu do informacji, poradnictwa i środków umożliwiających korzystanie z tego prawa”¹³. Zasada równości obejmuje także swobodę w zakresie wyboru nazwiska, zawodu i zajęcia małżonków. Ponownie podkreślana jest konieczność podjęcia skoordynowanych działań społeczności międzynarodowej na rzecz wprowadzenia środków ochrony i wsparcia dla ofiar przymusowych małżeństw. Niedopuszczalne jest traktowanie tego zjawiska jako problemu indywidualnej jednostki czy społeczności lokalnej. Związki małżeńskie zawarte pod przymusem powinny być

---

¹² Art. 1 ust. 1 Konwencji w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw, otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 10 grudnia 1962 r. (Dz. U. z 1965 r. Nr 9, poz. 53).

¹³ Art. 16 ust 1 e) Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71).

rozwiązywane bez nadmiernego obciążania strony poszkodowanej w wyniku jego zawarcia, co znajduje odzwierciedlenie w przepisach tzw. konwencji stambulskiej¹⁴. W celu rozwiązania małżeństwa w Polsce wymagane jest wytoczenie powództwa o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa albo o unieważnienia małżeństwa, co podlega opłacie w wysokości 200 złotych¹⁵. Pojęcie „nadmierny ciężar” zawarte w konwencji jest pojęciem ocennym, jednak zdaje się, że implementowane przez Polskę rozwiązania czynią zadość temu wymogowi¹⁶. Co więcej, wszelkie działania prowadzące do wymuszania małżeństw jak i same przymusowe małżeństwa powinny być penalizowane. Zachowania te mogą wypełniać znamiona przestępstwa określonego w art. 191 § 1 Kodeksu karnego, czyli zmuszania do określonego zachowania. Warto zaznaczyć, iż nowelizacją z 13 stycznia 2023 roku wprowadzono nowy typ czynu zabronionego - zmuszanie do zawarcia małżeństwa; nakłanianie do opuszczenia kraju w celu zmuszenia do zawarcia małżeństwa¹⁷, którego to wprowadzenie było motywowane dostosowaniem obowiązujących przepisów do tzw. konwencji stambulskiej¹⁸.

Przymusowe małżeństwo jako zbrodnia przeciwko ludzkości

Przymusowe małżeństwa bardzo często towarzyszą konfliktom zbrojnym. Mogą stanowić element strategii wojennej, na którą składa się użycie terroru przemocy wobec ludności cywilnej. Jest to narzędzie kontroli służące dezintegracji społeczności zamieszkującej obszar objęty działaniami wojennymi. Ofiary przymusowych małżeństw w czasie konfliktów doświadczają nie tylko traumatycznych przeżyć związanych z samym małżeństwem, lecz również są ofiarami przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej. Jednak problem przymusowych małżeństw jest bardziej skomplikowany – nie chodzi wyłącznie o doświadczanie przez ofiarę wszelkich form przemocy, ale o szczególne naruszenie godności i wolności ludzkiej, wynikającej z wymuszenia zawarcia małżeństwa. Wiele kobiet i dziewcząt zostaje zmuszonych do małżeństwa w bardzo młodym wieku. Często są to sytuacje, w których rodziny, z powodu ubóstwa i braku perspektyw, decydują się wydać swoje córki za męża, by zapewnić im chociaż minimalne bezpieczeństwo. Bywa, że w razie ucieczki

---

¹⁴ Art. 32 Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz. U. z 2015 r. poz. 961 z późn. zm.).

¹⁵ Art. 27 pkt 1 i 2 Ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1144 z późn. zm.).

¹⁶ W. Zalewski [w:] *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (red.), Warszawa 2016, art. 32.

¹⁷ Art. 191 b. Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17).

¹⁸ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, LEX/el. 2023, art. 191(b).

z obszarów kontrolowanych przez poszczególne grupy zbrojne, kobiety są narażone na ryzyko porwań, których konsekwencją jest zmuszenie do małżeństwa. W trakcie konfliktu w Sudanie Południowym dochodziło do przypadków przymusowych małżeństw, zwłaszcza wśród uchodźców i osób, które zostały wyparte ze swoich domów. Był to sposób na zdobycie kontroli nad zasobami oraz ziemią¹⁹. Terrorysty z Państwa Islamskiego (ISIS) również dopuszczali się masowych uprowadzeń kobiet, szczególnie z mniejszości religijnych, które były później zmuszane do małżeństw z bojownikami²⁰. Jednym z najgłośniejszych i najbardziej drastycznych przypadków było porwanie 276 licealistek z akademika szkoły znajdującej się w Chibok w Nigerii przez organizację Boko Haram. Zostały one przymusowo wcielone do specjalnych obozów, gdzie poddano je indoktrynacji, zmuszono do przejścia na islam a następnie do poślubienia oprawców. Przypadek nie był odosobniony, lecz to właśnie wydarzenia z Chibok odbiły się największym echem za sprawą kampanii zatytułowanej „Bring back our girls”. Włączyła się w nią ówczesna pierwsza dama Stanów Zjednoczonych Michelle Obama. Niestety, nie wszystkie dziewczęta zostały odnalezione, doniesienia medialne wskazują, że los aż 112 z 276 nie jest znany²¹ – niektóre zostały uznane za zmarłe. Działalność Boko Haram stała się symbolem terroru wojennego i okrucieństw wobec cywilów.

Po raz pierwszy wymuszone małżeństwo uznano za „inny nieludzki czyn” w orzeczeniu Izby Apelacyjnej Sądu Specjalnego dla Sierra Leone²². Sąd ten powołany został na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ (S/RES/1315) i porozumienia z ówczesnym rządem Sierra Leone²³. W 2013 roku został rozwiązany i zastąpiony Rezydualnym Sądem Specjalnym dla Sierra Leone. Do jego kompetencji należało osądzanie zbrodni wojennych popełnianych w czasie wojny domowej, trwającej od 1991 do 2002 roku. Zainicjował ją atak partyzanckiej bojówki Zjednoczony Front Rewolucyjny (*Revolutionary United Front*, RUF), pod przewodnictwem Fodaya Sankoha, która wspierana była przez władze Liberii, szczególnie przez Charles’a Taylora, jej przyszłego Prezydenta. W późniejszym czasie RUF został wsparty

---

¹⁹ World Watch List 2023. Situation of religious freedom for Christians in Sudan [https://www.opendoors.pl/sites/default/files/country_dossier/sudan_media_advocacydossier_odi_2023.pdf, dostęp: 13.01.2024 r.], s. 4.

²⁰ Iraq: Forced Marriage, Conversion for Yezidis [<https://www.hrw.org/news/2014/10/11/iraq-forced-marriage-conversion-yezidis>, dostęp: 13.01.2024 r.].

²¹ *Nigeria: Uprowadzone kobiety i dziewczęta zmuszone do udziału w atakach grupy Boko Haram* [<https://www.amnesty.org.pl/nigeria-uprowadzone-kobiety-i-dziewcz%C4%99ta-zmuszone-do-udzia%C5%82u-w-atakach-grupy-boko-haram/>, dostęp: 13.01.2024 r.].

²² A. Ptaszyńska, *Przymusowe małżeństwo jako zbrodnia przeciwko ludzkości w świetle orzecznictwa Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone*. „Studia Prawnicze” 2011, nr 188(2), s. 177.

²³ Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of the Special Court for Sierra Leone, signed on 16 January 2002 [<https://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>, dostęp: 13.01.2024 r.].

przez Siły Zbrojne Rady Rewolucyjnej (*Armed Forces Revolutionary Council, AFRC*) i to właśnie te ugrupowanie były odpowiedzialne za najbardziej drastyczne zbrodnie przeciwko cywilom. Jednakże walczące po przeciwnej, wspierającej rząd stronie Cywilne Siły Obronne (*Civilian Defence Forces, dalej CDF*), także dopuszczały się nadużyć, choć nie na tak szeroką skalę. Konflikt charakteryzował się wyjątkową brutalnością i okrucieństwem wobec cywilów. Źródła donoszą nawet o 70 tysiącach ofiar i 2,6 miliona osób przesiedlonych²⁴. Lokalna ludność doświadczała takich okrucieństw jak tortury polegające na amputacji kończyn, podpalaniu, wszelkiego rodzaju niewolnictwo seksualne czy wykorzystywanie tzw. „dzieci-żołnierzy”. W formułowaniu zarzutów oskarżenia istotne były zeznania świadków. Duże zainteresowanie wśród przedstawicieli doktryny prawa międzynarodowego wzbudziła sprawa, w której oskarżonymi byli Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara oraz Santigie Borbor Kanu, członkowie Najwyższej Rady AFRC (*Supreme Council AFRC*). Zostali oskarżeni m.in. o morderstwa, niewolnictwo seksualne, gwałty, zamachy na życie i zdrowie osób, grabieże, akty terroryzmu, kary zbiorowe oraz pobór dzieci do wojska²⁵. Prokurator we wniosku o uzupełnienie aktu oskarżenia dodał zarzut zbrodni przeciwko ludzkości – innego niehumanitarnego czynu (zmuszania do małżeństwa)²⁶, na podstawie art. 2 litery e) Statutu Sądu, który przyznaje mu kompetencję sądenia osób dopuszczających się innych niehumanitarnych czynów. Obrona wyraziła sprzeciw wobec rozszerzenia zarzutów. Wskazywano, iż zmuszanie do małżeństwa nie stanowi zbrodni przeciwko ludzkości²⁷. Interpretacja obrony nie została pozytywnie oceniona przez Izbę Procesową Sądu, która przychyliła się do wniosku prokuratora. Wszystkim trzem oskarżonym postawiono siedem zarzutów zbrodni przeciw ludzkości, a mianowicie: morderstw, eksterminacji, gwałtów, niewolnictwa seksualnego i innych formy przemocy seksualnej, innych czynów niehumanitarnych (przymusowe małżeństwo) oraz zniewolenia. Ponadto sześć zarzutów naruszeń artykułu trzeciego wspólnego dla Konwencji Genewskich i Protokołu Dodatkowego II, mianowicie: aktów terroryzmu, stosowania kar zbiorowych, zamachów na życie, zdrowie oraz dobrostan fizyczny i psychiczny innych osób (w szczególności morderstwa i okaleczenia ludności cywilnej), zamachy na życie osobiste godność i grabież. Dodatkowo wszystkim trzem oskarżonym zarzucono inne poważne naruszenia prawa międzynarodowego

---

²⁴ Mary Kaldor, James Vincent, *United Nations Development Program. Case Study Sierra Leone*, 2006 [<http://web.undp.org/evaluation/documents/thematic/conflict/SierraLeone.pdf>, dostęp: 13.01.2024 r.], s. 4.

²⁵ Indictment, Case No. SCSL-2004-16-PT [<https://docs.rscsl.org/document/SCSL-04-16-0006>, dostęp: 13.01.2024 r.], s. 9.

²⁶ Request for leave to amend the indictment 9 February 2004, Prosecutor Against Brima, Kamara, Kanu, SCSL-2004-16-PT, [<https://docs.rscsl.org/document/SCSL-04-16-0011>, dostęp: 13.01.2024 r.], s. 3.

²⁷ Defense response to prosecution's request for leave to amend the indictment [<https://docs.rscsl.org/document/SCSL-04-16-0021>, dostęp: 13.01.2024 r.], s. 4.

oraz prawa humanitarnego - pobór i werbowanie do oddziałów zbrojnych małoletnich poniżej 15 roku życia. Wyrokiem Izby Procesowej z 20 czerwca 2007 roku wszyscy trzej oskarżeni zostali uznani winnymi 11 z 14 zarzutów zawartych w akcie oskarżenia²⁸. Alex Tamba Brima i Santigie Borbor Kanu zostali skazani na wyroki po 50 lat pozbawienia wolności natomiast Brima Bazy Kamara otrzymał karę 45 pozbawienia wolności²⁹. W sprawie zarzutu dotyczącego innych nieludzkich czynów, czyli przymusowych małżeństw, Izba Procesowa większością głosów stwierdziła, że dowody prokuratury nie wykazały zaistnienia znamion przestępstwa innego niż o charakterze seksualnym. Uznano, że dowody przedstawione przez oskarżenie wskazują jedynie na popełnienie przestępstwa niewolnictwa seksualnego³⁰. Prokurator nie zgodził się z taką interpretacją materiału dowodowego i wniósł apelację od wyroku.

Izba Apelacyjna uchyliła ustalenia Izby Orzekającej w sprawie przymusowych małżeństw, uznając, że należy odróżnić przymusowe małżeństwo od niewolnictwa seksualnego³¹ i uznać je za „inny nieludzki czyn”³². Izba Apelacyjna odmówiła jednak wydania nowych wyroków skazujących, ponieważ dowody przedstawione w sprawie przymusowego małżeństwa zostały zastosowane do zarzutu naruszenia godności osobistej. Wyrok Izby Apelacyjnej Specjalnego Sądu dla Sierra Leone w przedmiotowej sprawie, uznający przymusowe małżeństwo za zbrodnię przeciwko ludzkości³³, stanowił niewątpliwie ważny krok w rozwoju praw człowieka. Dotychczas inne trybunały karne sądzące zbrodnie przeciwko ludzkości, nie zdecydowały się na ten znaczący krok. Zazwyczaj o przemocy wobec kobiet pojawiającej się w związku z toczącymi się konfliktami zbrojnymi mówi się w kontekście szeroko pojętej przemocy seksualnej czy handlu ludźmi. Jednakże przymusowe małżeństwo stanowi tak samo dotkliwą formę naruszenia praw człowieka. Kobiety zmuszone do poślubienia żołnierzy doświadczają nie tylko wynikającej z tego przemocy seksualnej,

---

²⁸ Judgement of the Trial Chamber II of 20 June 2007, Case No. SCSL-04-16-T [https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/613/SCSL-04-16-T-613s.pdf, dostęp: 13.01.2024], s. 569-571.

²⁹ R. Adjovi, *The Special Court for Sierra Leone's Appeals Judgment in the AFRC case*. Hague Justice Journal, Vol. 3, No. 2, 2008, 125-135, s. 126.

³⁰ Judgement of the Trial Chamber II of 20 June 2007, Case No. SCSL-04-16-T [https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/613/SCSL-04-16-T-613s.pdf, dostęp: 13.01.2024], s. 584.

³¹ Judgement of the Appeal Chamber of 22 February 2008, Case No. SCSL-2004-16-A [https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/Appeal/675/SCSL-04-16-A-675.pdf, dostęp: 13.01.2024], s. 64.

³² A. Ptaszyńska, *Przymusowe małżeństwo*, s. 193.

³³ J. Gong-Gershowitz, *Forced Marriage: A "New" Crime Against Humanity?*, „Northwestern Journal of International Human Rights” 2009, Volume 8, Issue (Fall 2009), [https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1093&context=njihr, dostęp: 13.01.2024], s.74.

fizycznej czy psychicznej. Narażone są także na wrogość i przemoc ze strony swojej lokalnej społeczności, która nie do końca może rozumieć problem i zarzucać ofiarom kolaborację z wrogiem.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że ochrona praw człowieka stanowi jedno z największych wyzwań z jakimi mierzy się społeczność międzynarodowa. Obecnie dużo uwagi poświęca się formom naruszeń zaliczanych do tzw. współczesnego niewolnictwa. Należy do nich zjawisko przymusowego małżeństwa. Międzynarodowe akty prawne wyznaczają standardy zapobiegania przymusowym małżeństwom. Pomimo ich implementacji w systemach prawnych państw-stron, nie zawsze przynoszą pożądane efekty. Znajduje to odzwierciedlenie w statystykach i raportach rządowych. Problem jest starannie ukrywany przez osoby czerpiące z niego korzyści, dlatego oprócz zmiany prawa potrzebne jest oddziaływanie na zmianę postaw społecznych, by zwiększyć świadomość i wrażliwość ludzi. Konieczne jest zatem podejście kompleksowe. Osoby, które padają ofiarami przymusowych małżeństw są szczególnie narażone na różne formy przemocy i stygmatyzację. Podstawą walki z tym zjawiskiem jest zapewnienie ofiarom odpowiedniego wsparcia. W grupie wysokiego ryzyka znajdują się kobiety przebywające na terenach stanowiących arenę dla konfliktów zbrojnych. Choć międzynarodowe sądy karne, takie jak Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii oraz Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy wniosły ogromny wkład w rozwój wymiaru sprawiedliwości poprzez rozbudowane orzecznictwo w sprawach dotyczących przestępstw seksualnych³⁴, nie dokonały wyodrębnienia przymusowego małżeństwa jako samoistnej zbrodni przeciwko ludzkości. Orzeczenie Sądu Specjalnego dla Sierra Leone uwzględniające kwestię przymusowego małżeństwa stanowiło precedens o istotnym znaczeniu. Wyznaczyło nowe standardy w zakresie ochrony praw człowieka, z których powinny czerpać inne międzynarodowe trybunały karne.

Bibliografia

Akty prawne:

Uzupełniająca Konwencja w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, podpisana w Genewie dnia 7 września 1956 r. (Dz. U. z 1963 r. Nr 33, poz. 185).

---

³⁴ A. Ptaszyńska. *Przymusowe małżeństwo*, s. 181.

Konwencja w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw, otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 10 grudnia 1962 r. (Dz. U. z 1965 r. Nr 9, poz. 53).

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71)

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz. U. z 2015 r. poz. 961 z późn. zm.). Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 17).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809).

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1144 z późn. zm.).

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ z 14 sierpnia 2000 roku (S/RES/1315) [<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n00/605/32/pdf/n0060532.pdf?token=zFIM8wne5qoR7admYz&fe=true>, dostęp 13.01.2024]

Umowy międzynarodowe:

Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of the Special Court for Sierra Leone, signed on 16 January 2002 [<https://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>, dostęp: 13.01.2024 r.].

Orzecznictwo:

Indictment, Case No. SCSL-2004-16-PT [<https://docs.rscsl.org/document/SCSL-04-16-0006>, dostęp: 13.01.2024 r.].

Request for leave to amend the indictment 9 February 2004, Prosecutor Against Brima, Kamara, Kanu, SCSL-2004-16-PT, [<https://docs.rscsl.org/document/SCSL-04-16-0011>, dostęp: 13.01.2024 r.],

Defense response to prosecution's request for leave to amend the indictment [<https://docs.rscsl.org/document/SCSL-04-16-0021>, dostęp: 13.01.2024 r.].

Judgement of the Appeal Chamber of 22 February 2008, Case No. SCSL-2004-16-A [<https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/Appeal/675/SCSL-04-16-A-675.pdf> dostęp: 13.01.2024].

Judgement of the Trial Chamber II of 20 June 2007, Case No. SCSL-04-16-T [<https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/AFRC/613/SCSL-04-16-T-613s.pdf>, dostęp: 13.01.2024].

Literatura

Adjovi R., *The Special Court for Sierra Leone's Appeals Judgment in the AFRC case*. Hague Justice Journal, 3(3), 2008, [[https://www.haguejusticeportal.net/Docs/HJJ-JJH/Vol_3\(2\)/Journal%20-%20Adjovi%20-%203.2%20-%20EN.pdf](https://www.haguejusticeportal.net/Docs/HJJ-JJH/Vol_3(2)/Journal%20-%20Adjovi%20-%203.2%20-%20EN.pdf), dostęp: 13.01.2024 r.].

Gong-Gershowitz, J. (2009). Forced Marriage: *A "New" Crime Against Humanity?*. *Nw. UJ Int'l Hum. Rts.*, 8, 53, [<https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1093&context=njihr>, dostęp: 13.01.2024]

Michalak A., *Raport: na świecie rośnie zjawisko niewolnictwa. W czołówce jeden kraj z Europy*, [<https://sukces.rp.pl/spoleczenstwo/art38544861-raport-na-swiecie-rosnie-zjawisko-niewolnictwa-w-czolowce-jeden-kraj-z-europy>, dostęp: 13.01.2024 r.].

Mozgawa M., [w:] M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023, art. 191(b).

Ptaszyńska A., Przymusowe małżeństwo jako zbrodnia przeciwko ludzkości w świetle orzecznictwa Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone. *Studia Prawnicze / The Legal Studies*, (2 (188)).

Zalewski W. [w:] Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, red. E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, Warszawa 2016, art. 32.

Źródła internetowe:

What is forced marriage? Booklet [https://assets.publishing.service.gov.uk/media/63f8e91de90e0740d987d895/what_is_forced_marriage_0223.pdf, dostęp: 13.01.2024 r.].

Child and forced marriage, including in humanitarian settings [<https://www.ohchr.org/en/women/child-and-forced-marriage-including-humanitarian-settings>, dostęp: 13.01.2024 r.].

Forced Marriage Unit Statistics 2022, [<https://www.gov.uk/government/statistics/forced-marriage-unit-statistics-2022/forced-marriage-unit-statistics-2022>, dostęp: 13.01.2024 r.].

Global Slavery Index 2023 [<https://cdn.walkfree.org/content/uploads/2023/05/17114737/Global-Slavery-Index-2023.pdf>, dostęp: 13.01.2024].

Global Estimates of Modern Slavery Forced Labour and Forced Marriage, Executive Summary, [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipecc/documents/publication/wcms_854795.pdf, dostęp 13.01.2024 r.].

Iraq: Forced Marriage, Conversion for Yezidis [<https://www.hrw.org/news/2014/10/11/iraq-forced-marriage-conversion-yezidis>, dostęp: 13.01.2024 r.]

Kaldor M., Vincent J., United Nations Development Program. Case Study Sierra Leone, 2006 [<http://web.undp.org/evaluation/documents/thematic/conflict/SierraLeone.pdf>, dostęp: 13.01.2024 r.].

Nigeria: Uprowadzone kobiety i dziewczęta zmuszone do udziału w atakach grupy Boko Haram [<https://www.amnesty.org.pl/nigeria-uprowadzone-kobiety-i-dziewcz%C4%99ta-zmuszone-do-udzia%C5%82u-w-atakach-grupy-boko-haram/>, dostęp: 13.01.2024 r.]

World Watch List 2023. Situation of religious freedom for Christians in Sudan [https://www.opendoors.pl/sites/default/files/country_dossier/sudan_media_advocacydossier_odi_2023.pdf, dostęp: 13.01.2024 r.].

ABSTRAKT

Artykuł dotyczy problematyki przymusowego małżeństwa w kontekście prawa międzynarodowego. Przedstawia definicję przymusowego małżeństwa oraz najistotniejsze akty prawa międzynarodowego, takie jak Konwencja w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw czy Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, które to akty wyznaczają standardy zwalczania tego zjawiska. Ponadto przytoczono najważniejsze statystyki odzwierciedlające skalę problemu. Uwzględniono także kwestię uznania przymusowego małżeństwa za zbrodnię przeciwko ludzkości przez Sąd Specjalny dla Sierra Leone. Wnioski zawarte w podsumowaniu wskazują na konieczność dalszych działań na rzecz wzmocnienia ochrony przed przymusowymi małżeństwami, ze szczególnym uwzględnieniem roli państw w zakresie działań legislacyjnych i edukacyjnych.

Słowa kluczowe: przymusowe małżeństwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, prawa człowieka, Sąd Specjalny dla Sierra Leone.